

รายงานวิจัย

เรื่อง กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์
สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน : กรณีศึกษาตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

คณะผู้วิจัย

นางสาวปวีณา ผาแสง

หัวหน้าโครงการกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ฯ

นักวิชาการศึกษา วิทยาลัยชุมชนน่าน สถาบันวิทยาลัยชุมชน

ผู้ร่วมวิจัย

1. นางชนิษฐา นครประสาท
2. นายศักดิ์สิทธิ์ พลสันติกุล
3. นางสาวอรุณรัศมี สอนนนสู

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิทยาลัยชุมชน ปีงบประมาณ 2558

กันยายน 2558

สารบัญ

หน้า	
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
คำนำ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.5 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	4
บทที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	5
2.1 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	5
2.2 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้.....	7
2.3 แนวคิดเรื่องกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม.....	11
2.4 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม.....	12
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	24
3.1 ประชากร.....	24
3.2 กลุ่มตัวอย่างและสุ่มตัวอย่าง.....	24
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	24
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	25
3.5 ระยะเวลาการวิจัย.....	25
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล.....	26
4.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	26
4.2 อภิปรายผล.....	33
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	35

5.1 สรุปผลการวิจัย.....	35
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	36
บรรณานุกรม.....	37

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 : ภาพแสดงกรอบแนวคิดการวิจัย.....	4
ภาพที่ 2 : ภาพเจ้ามหารพรมสุรธาตา ๕ ฟอนบนหัวเรือในคราวสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสด็จตรวจราชการเมืองน่าน ปี 2460	29
ภาพที่ 3 : ภาพถ่ายการฟ้อนเชิง ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (ภาพถ่ายเก่าจากบ้านเจ้าเฉลิมศรี ณ น่าน).....	30

บทคัดย่อ

หัวข้อวิจัย กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรม
พื้นถิ่นน่าน : กรณีศึกษาตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ชื่อผู้วิจัย นางสาวปวีณา ผาแสง

กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่น
น่าน : กรณีศึกษา ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ (1) สร้าง
กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน โดยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้
ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านในตำบลคูใต้ และ (2) พัฒนากลไกในด้านการอนุรักษ์
สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านของตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน โดยคนในชุมชนมีส่วน
ร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นการวิจัยคุณภาพเชิงสำรวจ เพื่อศึกษาศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน
ในประเด็นเรื่องการฟอนเจิง สู่การพัฒนาหลักสูตร รวมทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อหาแนวทางการ
อนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน และการนำไปสู่การ
เพิ่มมูลค่าของศิลปวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ สัมภาษณ์แบบไม่เป็น
ทางการ บันทึกภาพ บันทึกเสียง และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มตัวอย่าง

ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พบว่า ผู้วิจัยได้ข้อมูลทางศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ในประเด็นเรื่อง
การฟอนเจิง ในทางประวัติศาสตร์ การฟอนเจิงมีบทบาทที่สำคัญต่อสังคมชาวล้านนา ซึ่งใช้ทั้งในยาม
สงบและยามศึกสงคราม ถือได้ว่าเป็นศิลปะการป้องกันตัวที่ผสมผสานกับยุทธลีลาอันอ่อนช้อย มีการ
ถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เน้นที่การฝึกปฏิบัติแบบตัวต่อตัวกับผู้สอน ดังนั้นผู้วิจัยได้ทำการ
รวบรวมองค์ความรู้ด้านการฟอนเจิงออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านการจัดพิมพ์เป็นหนังสือ สำหรับ
การเผยแพร่สู่สาธารณะ และในขณะเดียวกันกลุ่มครุภูมิปัญญาด้านการฟอนเจิง ได้มีการรวบรวม
ประวัติกลุ่มครุภูมิปัญญาด้านการฟอนเจิงของจังหวัดน่าน สำหรับทำเป็นฐานข้อมูลเครือข่ายครุภูมิ
ปัญญาในแต่ละด้านต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม ในการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมให้เกิดความต่อเนื่อง
ควรที่จะให้กลุ่มเครือข่ายครุภูมิปัญญาด้านการฟอนเจิง มีกิจกรรมในการขับเคลื่อนกระบวนการอนุรักษ์
ศิลปวัฒนธรรมด้านการฟอนเจิงในพื้นที่ โดยถ่ายทอดให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชน หรือผู้ที่มีความสนใจ
ในศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้ต่อไป

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การอนุรักษ์เป็นการเก็บรักษาศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เช่น สิ่งของ เครื่องใช้โบราณวัตถุ คำบอกเล่า นิทาน การละเล่น การแสดงพื้นบ้าน ฯลฯ ที่มีการทำขึ้นทั้งจาก ส่วนกลางโดยราชการ และจากเอกชน หรือบุคคลที่สนใจ ซึ่งทำด้วยใจรัก ถือเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษา ค้นคว้า พัฒนาการของสังคมในแต่ละท้องถิ่น หรือชุมชน ตลอดจนการจัดตั้งสร้างอาคารเป็นที่เก็บสะสม นับเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ทำในสิ่งที่เขารักและสนใจ ซึ่งจะเป็นผลดีในการสืบ ทอด รักษา และพัฒนาต่อไปได้ เพราะชาวบ้านได้มีบทบาทริเริ่มและจัดตั้ง ในบางแห่งหน่วยงานภาครัฐ ได้จัดตั้งริเริ่มด้วยคิดว่าดี เหมาะสม แต่ชาวบ้านกลับไม่สนใจดูแลรักษาสืบทอดด้วยไม่เห็นความสำคัญ หรือคุณค่า เช่นเดียวกับการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นนาน การสนับสนุนที่ถูกต้องมิใช่การ เกณฑ์คนให้มาทำหรือมาเล่นปีละครั้งเพื่อการท่องเที่ยว แต่ควรจะให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าอย่าง สม่าเสมอต่อเนื่อง ให้สิ่งเหล่านี้สามารถอยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน โดยสิ่งที่ทาง ราชการจะช่วยได้ก็คือ การค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน ให้บุคคลเหล่านี้ได้ทำในสิ่งที่ เขารักและมีความสามารถ ซึ่งชาวบ้านจะเกิดความภาคภูมิใจ มีใจเรื่องที่มีมองว่าตนเองต่ำต้อยกว่าผู้ กระแสวัฒนธรรมจากส่วนกลางมิได้วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติ ปฏิบัติ และการแสดงออก ซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกัน สามารถ ราบซึ่งยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ ซึ่งจะ เห็นได้ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งหรืออยู่กับที่แต่จะมีการสร้างสรรค์พัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ตลอดเวลาเพื่อให้แบบแผน วิถีคิดและวิธีการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวมีความสอดคล้องกับยุคสมัย และ กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากคนเป็นสัตว์ สังคมที่มีการอาศัยอยู่ ร่วมกันเป็นกลุ่มชุมชนและสังคม มีการติดต่อสื่อสาร และมีความสัมพันธ์กันทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม ชุมชนหรือสังคมของตนเอง ประกอบกับการพัฒนาและความเจริญก้าวหน้าในด้านเทคโนโลยี การ ติดต่อสื่อสาร การคมนาคมและความเจริญด้านอื่น ๆ ส่งผลให้คนในสังคมต่าง ๆ มีการเผยแพร่ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน รวมทั้งผสมผสาน ครอบงำและกลืนกลายทางวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ ท่ามกลางกระแสและบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคม

วัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นรูปแบบวัฒนธรรมที่กล่าวถึงการดำรงชีวิตของกลุ่มคนในท้องถิ่นที่แสดงออกถึงลักษณะของบุคคลหรือท้องถิ่นนั้น มักจะส่งผ่านต่อกันทางคำพูดมากกว่าการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ วัฒนธรรมพื้นบ้านมักจะแตกต่างกันตามถิ่นที่อยู่อาศัย ซึ่งจะมีลักษณะเด่นเฉพาะตัวแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชน อาทิ ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ทัศนคติ ความเชื่อ ลักษณะการประกอบอาชีพ เช่น ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนประมง เป็นต้น และยังขึ้นอยู่กับ การเปิดรับอารยธรรม และความเจริญของกลุ่มชนอื่นเข้ามาผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ที่ถึงแม้การไหลบ่าของวัฒนธรรมภายนอกจะถาโถมเข้ามาอย่างรุนแรง จนทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้าน บางอย่างกลืนหายไปกับกระแสดังกล่าว แต่ก็ยังเหลืออีกมากที่ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของกลุ่มตน และวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยก็เป็นอีกตัวอย่างที่สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจากความจริงที่ว่า วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขเวลา เมื่อมีการคิดค้นหรือพบสิ่งใหม่ ๆ ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ วัฒนธรรมบางอย่างอาจเลิกใช้ ดังนั้น การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้น ให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย วัฒนธรรมพื้นบ้านอยู่ภายใต้ความจริงนี้ด้วย ดังนั้น จะเห็นความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ซึ่งก็ต้องเปลี่ยนแปลงควบคู่กับการอนุรักษ์ คุณค่าเดิมไว้ด้วยในด้านความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน คงมิใช่เพียงภาพสะท้อนความเจริญอกงามเท่านั้นแต่ยังเปรียบเสมือนเป็นครูที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจสภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นกรงล้อมให้ชีวิตอยู่ในขอบเขตที่นิยมกันว่าดีและถูกต้อง เพราะวัฒนธรรมเกิดขึ้นสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม และระเบียบแบบแผนอื่น ๆ

ตำบลคูใต้ เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวอำเภอน่าน ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลในเวียงและตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลม่วงตึ๊ดและตำบลท่าข้าว อำเภอภูเพียง ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลกองควาย อำเภอเมืองน่าน และตำบลนาบึง อำเภอภูเพียง ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบ่อสวกและตำบลนาซาว อำเภอเมืองน่านแบ่งการปกครองออกเป็น 15 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคูเหนือ บ้านคูใต้ บ้านธงน้อย บ้านเจดีย์ บ้านดอนมูล บ้านพญาวัด บ้านสมุน บ้านเชียงราย บ้านคอวัง บ้านคูต้นฮ่าง บ้านเขาน้อย บ้านคูเหนือพัฒนา บ้านดอนมูลพัฒนา บ้านธงใหม่พัฒนา บ้านเจดีย์ แบ่งการปกครองเป็น 1 เทศบาลตำบล คือ เทศบาลตำบลคูใต้ มีพื้นที่ครอบคลุมตำบลคูใต้ทั้งหมด อาชีพของประชากร ส่วนใหญ่เกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกพืชผักสวนครัว ปลอดภัยพืช กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน มีกลุ่มจักสาน เช่น ไม้ดอกไม้ สานไม้เท้า อดัตลักษณ์ของชุมชนประกอบด้วย ประเพณีงานเลี้ยงปู่เจ้าบ้าน งานรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ สงเคราะห์แม่บ้าน ประเพณีเป็ง พิธีบายศรี(สู่ขวัญ) งานประเพณี งานสงฆ์พระธาตุ ตักบาตรน้ำผึ้ง ปั่นฝ้าย หัตถกรรม จักสาน กระติบ

ข้าว ไผ่ข้าว ไม้ตอก การทำบายศรีสู่ขวัญ เทียนหอมสมุนไพร อาหารพื้นเมือง แกงแค แกงฮังเล น้ำพริก
อ่อง น้ำใบเตย น้ำขิง น้ำมะตูม น้ำตะไคร้ น้ำกระเจี๊ยบ แกงฮังเล

ปัจจุบันตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่านยังคงมีวิถีการดำเนินชีวิต ที่ยึดถือ
ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่นในการประพฤติปฏิบัติเป็นวัฒนธรรมชุมชน แต่ใน
สภาพการณ์ปัจจุบัน ทำให้เด็กเยาวชน และประชาชน ส่วนหนึ่งเริ่มหันไปนิยมวัฒนธรรมของ
ชาวต่างชาติที่หลังไหลเข้ามา มากขึ้นอีกทั้งถูกรอบบงำจากวัฒนธรรมอื่น ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้าน
บางอย่างมีการถูกละเลย เด็ก เยาวชนและประชาชน บางส่วนไม่ให้ความสำคัญและไม่มีส่วนร่วมในการ
อนุรักษ์สืบทอด ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่เป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าต่อชุมชน
ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ดังนั้น การอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน จึง
เป็นภาระสำคัญของชุมชนที่จะต้องร่วมกันแก้ปัญหา และมีบทบาทในการถ่ายทอด อนุรักษ์ และ
พัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้านให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไว้ให้แก่คนรุ่นหลัง

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงต้องการ ชับเคลื่อนสร้างความตระหนักในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน
โดยการจัดทำหลักสูตร และถ่ายทอดความรู้เพื่อเป็นแนวทางให้เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชนได้
ยึดถือปฏิบัติ และช่วยกันอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ซึ่งมีความคาดหวังว่า การศึกษาใน
ครั้งนี้ จะสามารถใช้เป็นแนวทางในการประยุกต์ให้เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ สืบสาน
ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน โดยความร่วมมือของประชาชนในชุมชนคูใต้ ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐ
เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการสนับสนุน และพัฒนา ให้เป็นมรดกทาง
วัฒนธรรมของชุมชนสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน โดยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านในตำบลคูใต้
2. เพื่อพัฒนากลไกในด้านการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านของตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

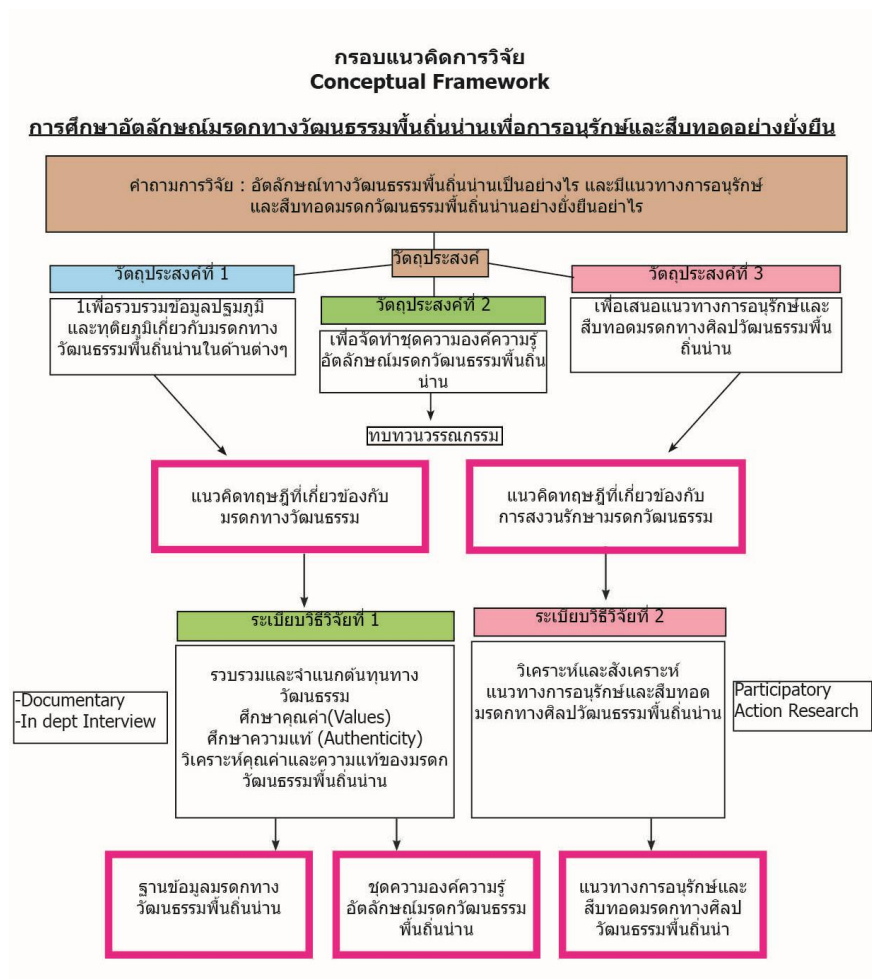
1. ได้สารสนเทศบริบทและสถานการณ์ของชุมชนและสารสนเทศเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านของตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

2. ชุมชนตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน มีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ สืบสาน ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน
3. ได้แนวทางการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านจากการมีส่วนร่วมของประชาชนใน ชุมชนตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน
4. เพิ่มมูลค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษา เพื่อพัฒนาหลักสูตร รวมทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อหา แนวทางการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน และ การนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าของศิลปวัฒนธรรม ระหว่างเดือนมกราคม 2558 ถึงเดือน กันยายน 2558

1.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 ภาพแสดงกรอบแนวคิดในกระบวนการทำงานวิจัย

บทที่ 2

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่น
น่าน : กรณีศึกษา ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ครั้งนี้ เป็นงานวิจัยที่นำแนวคิดเรื่องการจัด
จัดการทางวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดวัฒนธรรม ตลอดจนแนวคิดเรื่อง
การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นฐานแนวคิดหลักในการนำมาใช้เพื่อการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้

2.1 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นศาสตร์ (discipline) สาขาหนึ่ง เป็นศาสตร์ที่มีกระบวนการ
จัดการทำงานที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีแนวทาง (approach) แนวคิด (concept) และวิธีวิทยา
(methodology) ที่นำไปสู่การผลิตองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถรับใช้สังคมได้เหมือนกับศาสตร์สาขาอื่น
การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์และเกี่ยวข้องกับทั้งวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์
และ มนุษยศาสตร์ หรือกล่าวได้ว่าศาสตร์สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีวิธีการในลักษณะ สห
วิทยาการ(interdisciplinary science) เหมือนกับศาสตร์หลายสาขาในปัจจุบัน (ธนิช เลิศชาญฤทธิ
,2554)

เนื่องจากวัฒนธรรม เป็นผลของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา
ของสังคม และหมายรวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ทั้งจิตใจของคน ค่านิยม ระบบ
ความคิดคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม แนวความคิดลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์ ประสบการณ์
ความรู้ ความสามารถภูมิปัญญาที่ช่วยให้มนุษย์อยู่รอดและเจริญสืบต่อมา (พระเทพเวที อ่างถึงในสา
ยันต์ ไพเราะญจิตรี.2550,1) กล่าวได้ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นผลผลิตที่ปรากฏเป็นรูปแบบและ
นามธรรมมาจากกระบวนการวัฒนธรรมของมนุษย์ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีค่าหรือเป็นตัวแทนสื่อถึง
วัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ แบ่งประเภทได้ ๒ ประเภท ดังนี้

- ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้
ต่างๆและซากสิ่งของที่สามารถมองเห็น เป็นต้น

- ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) เช่น ประเพณีมุขปาฐะ ศิลปะการแสดง คติ
ความเชื่อ เป็นต้น(ธนิช เลิศชาญฤทธิ,2554) กล่าวได้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นส่วนประกอบของ

ระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ (tangible forms) และที่เป็นความหมาย(meaning) ความรู้/ภูมิปัญญา(knowledge/wisdom) จินตนา ภาพ(imaginations) ความรู้สึกนึกคิด(feeling) ศิลปะและการแสดงออก(expressive behaviors) ที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสทางกายภาพได้ (intangible forms) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากอดีต (heritage) และสิ่งที่ยังสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ (Creations/vital cultural resources) เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่างๆของชุมชนและสังคม(สಾಯันต์ ไพรัชญาจิตร .2550,13-14) และหากความรู้ภูมิปัญญาที่แปลและสกัดได้จากทรัพยากรวัตถุประเภทนามธรรมก็จะทำให้คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นนัย เป็นสัญลักษณ์หรือตัวบ่งชี้ และเป็นความทรงจำของอดีต (memory of the past) ที่มีพลังสูงสุดในการสื่อสารถึงคนสมัยปัจจุบันให้สามารถทำความเข้าใจอดีตของมนุษยชาติ (Willam D.Lipt, อ้างในสಾಯันต์ ไพรัชญาจิตร.2550,5) โดยสಾಯันต์ ไพรัชญาจิตร (2550) ได้เสนอแบบแผนในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เรียกว่า 3 Es-Model ซึ่งประกอบด้วยแนวทางการปฏิบัติการที่สำคัญ (action) 3 ลักษณะ คือ

1. กระบวนการเรียนรู้และการปลูกฝังจิตสำนึก (E1: Education) เน้นการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติงานจริง การจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารหลายทางแบบไม่เป็นทางการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกันในเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ เป็นการสร้างจิตสำนึกในคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆรวมทั้งการเล็งเห็นประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดีในการพัฒนาชุมชน

2. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2 : Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา และเทคนิควิธีที่เหมาะสม ในการจัดการด้านวิชาการหรือการวิจัย ด้านการอนุรักษ์ การสงวนรักษา และแบบแผนการพัฒนา รวมทั้งการสร้างเงื่อนไข กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติและกฎหมาย เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

3. การบังคับใช้กฎระเบียบ หมายถึง การนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติและกฎหมายที่ชุมชน และสังคมตราขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกันและเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างยั่งยืนแก่ชุมชนในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบด้วย 3 กระบวนการได้แก่ การประเมินความสำคัญ (Assessing significance) การวางแผนการจัดการ (Planning for management) และการกำหนดรายการจัดการ (Management program) โดยการพิจารณาถึงคุณค่าและความหมายในสังคมร่วมสมัย ตามแผนภูมิคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางการวางแผนการจัดทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสมแก่ชุมชนต่างๆในสังคมไทย (ธนิช เลิศชาญฤทธิ, 2554)

2.2 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้เป็นเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่ครูจะต้องศึกษาก่อนการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ จะทำให้ครูเข้าใจกระบวนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลโดยตรงกับ ผู้เรียนในการจัดการเรียนรู้ถ้าครูศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ก่อนแล้วนำแนวคิดจากทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติคือการจัดการเรียนรู้ จะทำให้การจัดการเรียนรู้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างรวดเร็ว ซึ่งจะดีกว่าการที่เราจัดการเรียนรู้โดยไม่มีทฤษฎีรองรับเพราะทฤษฎีต่างๆ นั้นได้มีการค้นคว้าทดลองจนเป็นที่ยอมรับ พุดง่าย ๆ ก็คือได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้ว สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เลย ทิศนา ขัมมณี (2550 : 40 - 107) ได้สรุปแนวคิดและแนวปฏิบัติของทฤษฎีการเรียนรู้ไว้ตั้งแต่แนวคิดเกี่ยวกับการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมี 3 แนวคิด แนวที่ 1 เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นภายในตนเอง แนวที่ 2 เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม มิใช่มาจากแรงกระตุ้นภายใน แนวที่ 3 เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นทั้งจากสิ่งแวดล้อมและจากแรงกระตุ้นภายในตัวบุคคล

2.2.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) มนุษย์สามารถรับข้อมูลโดยผ่านเส้นทางการรับรู้ 3 ทาง คือ

1. พฤติกรรมนิยม (Behaviorism)
2. ปัญญานิยม (Cognitivism)
3. การสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้วยปัญญา (Constructivism)

พฤติกรรมนิยม (Behaviorism) พฤติกรรมนิยมมองผู้เรียนเหมือนกับ กระดานชนวนที่ว่างเปล่าผู้สอนเตรียม ประสบการณ์ให้กับผู้เรียน เพื่อสร้างประสบการณ์ใหม่ให้ผู้เรียน อาจกระทำซ้ำจนกลายเป็นพฤติกรรม ผู้เรียนทำในสิ่งที่พวกเขาได้รับฟังและจะไม่ทำการคิดริเริ่มหา หนทางด้วยตนเองต่อการเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่ง ต่างๆ ให้ดีขึ้น

ปัญญานิยม (Cognitivism) ปัญญานิยมอยู่บนฐานของกระบวนการคิดก่อน แสดงพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่จะถูกสังเกต สิ่งเหล่านั้น มันก็เป็นเพียงแต่การบ่งชี้ว่าสิ่งนี้ กำลังดำเนินต่อไปในสมองของผู้เรียน เท่านั้น ทักษะใหม่ๆ ที่จะทำ การสะท้อนส่งออกมา กระบวนการประมวลผล ข้อมูลสารสนเทศทางปัญญา

การสร้างสรค์องค์ความรู้ด้วยปัญญา (Constructivism) การสรค์สรค์ความรู้ด้วยปัญญา อยู่บนฐานของ การอ้างอิงหลักฐานในสิ่งที่พวกเราสร้างขึ้นแสดงให้ปรากฏแก่สายตาของ เราด้วยตัวของ เราเอง และอยู่บนฐานประสบการณ์ของแต่ละบุคคล องค์ความรู้จะถูกสร้างขึ้นโดยผู้เรียน และโดย เหตุผลที่ทุกคนต่างมีชุดของประสบการณ์ต่างๆ ของการเรียนรู้จึงมีลักษณะเฉพาะตน และมี ความ แตกต่างกันไปในแต่ละคน

ทั้งสามทฤษฎีต่างมีความสำคัญเท่าเทียมกัน เมื่อได้การตัดสินใจที่จะใช้ยุทธศาสตร์นี้ มีสิ่ง ที่ สำคัญและจำเป็นที่สุดของชีวิตที่ต้องพิจารณาทั้งสองระดับ คือ ระดับองค์ความรู้ของนักเรียนของท่าน และระดับการประมวลผลทางสติปัญญาที่ ต้องการในผลงานหรือภาระงานแห่งการเรียนรู้ ระดับการ ประมวลผลทางสติปัญญาที่ ต้องการสรค์ผลงาน/ภาระงาน และระดับความชำนาญของนักเรียน ของเรานี้ การมองหาภาพทางทฤษฎี จะมีความเป็นไปได้ที่สนับสนุนการมีความ พยายามที่จะเรียนรู้ทาง ยุทธวิธีบางที่ก็มีความซับซ้อนและมีความเลื่อมล้ำกันอยู่บ้าง และก็มีมีความจำเป็นเหมือนๆ กัน ในกา รรวบรวมยุทธวิธีต่าง ๆ จากความแตกต่างที่เป็นจริง ทางทฤษฎี เมื่อเรามีความต้องการที่มา : ไตรรงค์ เจนการ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, สพฐ

Bloom ได้แบ่งการเรียนรู้เป็น 6 ระดับ

1. ความรู้ที่เกิดจากความจำ (knowledge) ซึ่งเป็นระดับล่างสุด
2. ความเข้าใจ (Comprehension)
3. การประยุกต์ (Application)
4. การวิเคราะห์ (Analysis) สามารถแก้ปัญหา ตรวจสอบได้
5. การสังเคราะห์ (Synthesis) สามารถนำส่วนต่างๆ มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ได้

ให้แตกต่างจากรูปเดิม เน้นโครงสร้างใหม่

6. การประเมินค่า (Evaluation) วัดได้ และตัดสินใจว่าจะไรถูกหรือผิด ประกอบการ ตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผลและเกณฑ์ที่แน่ชัด

2.2.2 การเรียนรู้ตามทฤษฎีของเมเยอร์ (Mayor)

ในการออกแบบสื่อการเรียนการสอน การวิเคราะห์ความจำเป็นเป็นสิ่งสำคัญ และตามด้วยจุดประสงค์ของการเรียน โดยแบ่งออกเป็นส่วนตัวย่อย ๆ 3 ส่วนด้วยกัน พฤติกรรม ควรชี้ชัดและสังเกตได้ เงื่อนไข พฤติกรรมสำเร็จได้ควรมีเงื่อนไขในการช่วยเหลือ มาตรฐาน พฤติกรรมที่ได้นั้นสามารถอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวมความต่อเนื่อง (continuity)

2.2.3 การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบรูเนอร์ (Bruner)

ความรู้ถูกสร้างหรือหล่อหลอมโดยประสบการณ์ ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบในการเรียน ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาจากแง่มุมต่างๆ ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง ผู้เรียนเลือกเนื้อหาและกิจกรรมเอง เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวม

2.2.4 การเรียนรู้ตามทฤษฎีของไทเลอร์ (Tylor) ความต่อเนื่อง (continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรมและประสบการณ์บ่อยๆ และต่อเนื่องกัน การจัดช่วงลำดับ (sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่งที่มีความยาก ดังนั้นการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น บูรณาการ (integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็นในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็นและได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน เนื้อหาที่เรียนเป็นการเพิ่มความสามารถทั้งหมด ของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างผู้เรียนกับสถานการณ์ที่แวดล้อม

2.2.5 ทฤษฎีการเรียนรู้ 8 ขั้น ของกาเย่ (Gagne) ทฤษฎีของกาเย่นีจะให้ความสำคัญในการจัดลำดับขั้นการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้สิ่งเร้า สิ่งแวดล้อมภายนอกกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ และสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน ว่ามีการตอบสนองอย่างไร เพื่อที่จะจัดลำดับขั้นของการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ถูกต้อง ทฤษฎีการเรียนรู้ 8 ขั้น ประกอบด้วย

- การจูงใจ (Motivation Phase) การคาดหวังของผู้เรียนเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้
- การรับรู้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Apprehending Phase) ผู้เรียนจะรับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับความตั้งใจ
- การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำ (Acquisition Phase) เพื่อให้เกิดความจำระยะสั้นและระยะยาว
- ความสามารถในการจำ (Retention Phase)

- ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว (Recall Phase)
- การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว (Generalization Phase)
- การแสดงออกพฤติกรรมที่เรียนรู้ (Performance Phase)
- การแสดงผลการเรียนรู้กลับไปยังผู้เรียน (Feedback Phase) ผู้เรียนได้รับทราบผลเร็ว จะทำ

ให้มีผลดี และประสิทธิภาพสูง

องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้

คือ

- ผู้เรียน (Learner) มีระบบสัมผัสและระบบประสาทในการรับรู้
- สิ่งเร้า (Stimulus) คือ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
- การตอบสนอง (Response) คือ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้

การสอนด้วยสื่อตามแนวคิดของกาเย่

- เราความสนใจ มีโปรแกรมที่กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน เช่น ใช้ การ์ตูน หรือ กราฟิกที่

ดึงดูดสายตา

- ความอยากรู้อยากเห็นจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน การตั้งคำถามก็เป็นอีกสิ่ง

หนึ่ง

- บอกวัตถุประสงค์ ผู้เรียนควรทราบถึงวัตถุประสงค์ ให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียนเพื่อให้ทราบว่า

บทเรียนเกี่ยวกับอะไร

· กระตุ้นความจำผู้เรียน สร้างความสัมพันธ์ในการโยงข้อมูลกับความรู้ที่มีอยู่ก่อน เพราะสิ่งนี้สามารถทำให้เกิดความทรงจำในระยะยาวได้เมื่อได้โยงถึงประสบการณ์ผู้เรียน โดยการตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวคิด หรือเนื้อหานั้นๆ

· เสนอเนื้อหา ขั้นตอนนี้จะเป็นการอธิบายเนื้อหาให้กับผู้เรียน โดยใช้สื่อชนิดต่างๆ ในรูปกราฟิก หรือ เสียง วิดีโอ

· การยกตัวอย่าง การยกตัวอย่างสามารถทำได้โดยยกกรณีศึกษา การเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจได้ซาบซึ้ง

· การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะหรือพฤติกรรม เป็นการวัดความเข้าใจว่าผู้เรียนได้เรียนรู้ถูกต้อง เพื่อให้เกิดการอธิบายซ้ำเมื่อรับสิ่งที่ผิด

- การให้คำแนะนำเพิ่มเติม เช่น การทำแบบฝึกหัด โดยมีคำแนะนำ

- การสอบ เพื่อวัดระดับความเข้าใจ

· การนำไปใช้ กับงานที่ทำในการทำสื่อควรมี เนื้อหาเพิ่มเติม หรือหัวข้อต่าง ๆ ที่ควรจะรู้เพิ่มเติม

2.3 แนวคิดกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม

การถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้น มีงานวิจัยหลายชิ้นที่กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมไว้ดังต่อไปนี้ การถ่ายทอดวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการได้มาซึ่งวัฒนธรรมของสังคมหรือบุคคล บางครั้งคำๆ นี้มีความหมายเฉพาะถึงการได้มา รูปแบบวัฒนธรรมใหม่ในวัยผู้ใหญ่ ทำนองเดียวกับกับการเรียนรู้ชีวิตสังคมในวัยเด็ก (อุทัย หิรัญโต ,2526)

กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม เริ่มต้นแนวคิดมาจากการที่มนุษย์มีการเรียนรู้ตลอดเวลา มนุษย์มีความสามารถด้านสติปัญญา ความรู้สึกนึกคิดซึ่งช่วยให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และยังช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดค่านิยมของตนเองจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ เกิดเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรียกว่าการเรียนรู้(Learning)ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบและการเรียนรู้ที่มีรูปแบบ (วิกิร ตันทวาทโธม,2536)

1. การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ เป็นกระบวนการที่บุคคลมีการปฏิสัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรม บุคคลสามารถพัฒนาทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ค่านิยม เจตคติ ประเพณีอันเหมาะสมในวัฒนธรรมหนึ่งโดยอาศัยกระบวนการทางสังคม พฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดลักษณะการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ โดยทั่วไปเป็นการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

2. การเรียนรู้ที่มีรูปแบบ การเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่มีลักษณะแน่นอนและมักจะเกิดขึ้นในสถาบันที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม ที่เรียกว่าสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น

การถ่ายทอดวัฒนธรรมคือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งได้เคยมีการตกลงไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะใช้วิธีการประพฤติแบบใดนั้น มิได้มีการตกลงกันในรายละเอียดทุก ๆ เรื่อง ข้อตกลงคือการกำหนดหลักใหญ่ ๆ กำหนดแนวความคิดที่สำคัญไว้เมื่อทุกคนรู้ถึงหลักใหญ่แล้วก็จะประพฤติปฏิบัติได้ง่ายขึ้น หลักที่สมาชิกของสังคมใช้ยึดถือเป็นแนวประกอบประพฤติปฏิบัติก็คือบรรทัดฐานและค่านิยมบรรทัดฐานคือแนวทางการปฏิบัติของสมาชิกสังคมส่วนใหญ่ยึดถือและค่านิยมคือความคิดแนวปฏิบัติที่สังคมส่วนใหญ่เห็นว่าถูกต้องดีงาม (อมรา พงศาพิชญ์,2534)

การสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสู่คนรุ่นหลัง หรือแม้แต่คนรุ่นเดียวกันนี้ไม่ใช่เป็นคนค้นคิด ต้องอาศัยการเล่าด้วยถ้อยคำจากปากสู่ปาก จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยปราศจากการจดบันทึก เป็นลายลักษณ์อักษร การบอกเล่าด้วยปากเปล่าเรียกว่า มุขปาฐะ และเรียกวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า วัฒนธรรมมุขปาฐะ ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมลายลักษณ์อักษร โดยวัฒนธรรมลายลักษณ์อักษรมีการ จดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยปกติจะถูกจำกัดความหรือนิยามด้วยตัวผู้เขียน และมีรูปแบบการ นำเสนอตายตัว ส่วนวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมมุขปาฐะ มีการแพร่กระจายด้วยบุคคลผู้สืบทอด มีการปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงเป็นปกติ และมีรูปแบบที่หลากหลาย ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของ วัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นไปตามครรลองของการถ่ายทอดด้วยปาก คือการสงวนรักษามืดจำกัดตาม ความสามารถของการจำของผู้รับทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้นั้นและสังคมยุคนั้นๆ และขึ้นอยู่กับ วัตถุประสงค์เฉพาะคราว หรือวัตถุประสงค์อันจะพึงส่งผลต่อความมั่นหมาย หรือต่อภาวะหน้าที่ที่เขา รับผิดชอบ (สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, 2525)

2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพองค์กรเพราะเมื่อบุคคลได้เข้ามามี ส่วนร่วมแล้วจะไม่ค่อยเกิดการต่อต้านเกี่ยวกับแนวคิดและการดำเนินงาน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้ง และความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงาน เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เกิดความมุ่งมั่นในการสร้างความสำเร็จ ให้กับองค์กร ซึ่งบุคลากรจะรู้สึกพึงพอใจในผลงานที่เกิดขึ้นและเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันกับองค์กร ผลลัพธ์สุดท้ายคือ องค์กรมีคุณภาพ (ประทีป จันทรสิงห์, 2549) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ความสำคัญของการมีส่วนร่วม ลักษณะการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม และกระบวนการหรือขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

2.4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้มากมายดังนี้

ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ (2540) ให้ความหมายไว้ 3 ประเด็น ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญ ร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนการติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสที่จะแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงออกซึ่งวิธีแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

สุริย์ จันทร์มาลี (2541) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่กลุ่มบุคคล ทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ร่วม ความคิด ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมทุนทรัพย์ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมแสดงความคิดเห็นสร้างสรรค์และร่วมพัฒนา

จุฬารัตน์ โสตะ (2543) กล่าวถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคล เข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหารและประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับการรวมพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้นในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติปัญญา ก็คือ การให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์กรนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติภารกิจต่างๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน (Commitment) ต่อภารกิจและองค์กรในที่สุด

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา เป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่การร่วมค้นปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

อรทัย ก๊กผล (2546) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่ม จนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ, การรับรู้, การเรียนรู้, การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจในระดับต่างๆ ของการดำเนินงานในหน่วยงาน เป็นผลให้เกิดสิ่งที่ตกลงใจร่วมกัน

ถวิลวดี บุรีกุล (2548) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมได้เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเอง ที่จะดำเนินการตามที่ริเริ่มนั้น และการมีส่วนร่วมคือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายาม ที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ ในสภาพสังคมนั้นๆ โดยกลุ่มที่ดำเนินการและความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่างๆ

วันชัย วัฒนศักดิ์ (2549) การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้น ไม่ว่าจะในระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วม หรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ, เต็มใจและสบายใจ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2550) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ทางความคิด, จิตใจ, อารมณ์และทางกาย การมีส่วนร่วมมีความหมายมากกว่าการเป็นส่วนหนึ่ง (Sense and belonging) การมีส่วนร่วมมีความหมายทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (Quantitative and qualitative) การมีส่วนร่วมครอบคลุมทั้งมิติด้านความสามารถ เวลา และโอกาสที่จะมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นการกระทำ (Action) จึงมีทั้งผู้กระทำ (The actor) ผู้ถูกกระทำหรือผู้รับผล (The recipient) และสาธารณชน (The public) ผู้เป็นบริบทของการกระทำ

มธุรดา ศรีรัตน์ (2554) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ ความรับผิดชอบ การวางแผนปฏิบัติงาน ตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดจากการบริหารงานในองค์การ

คณิงนิจ อนุโรจน์ (2548) ให้แนวคิดว่าการสร้างความตระหนักในการพัฒนาในเรื่องใดก็ตามนั้น ยิ่งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด โอกาสความสำเร็จก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย แต่เป็นไปได้ที่องค์กรขนาดใหญ่จะนำบุคลากรทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาองค์กร แต่การนำผู้บริหารระดับกลางเข้ามามีส่วนร่วมไม่ใช่เรื่องยาก (คนกลุ่มนี้จะเป็นตัวแทนของเราไปสร้างการมี

ส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการต่อไป) การสร้างความตระหนักรู้ต้องเริ่มจากการให้ข้อมูลที่เป็นจริงขององค์กร (นำเขาเข้ามาร่วม SWOT องค์กร) ทุกคนต้องร่วมรับรู้ปัญหาขององค์กรทุกคนร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ร่วมสร้างแผนยุทธศาสตร์ (strategic partner) ร่วมกันหาว่าตัวชี้วัดสู่ความสำเร็จร่วมกัน (Key Performance Indicator—KPI) เราจะทำอย่างไร และติดตามประเมินอย่างไร การมีส่วนร่วมเป็นกรนำเขาเข้ามาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร และร่วมกันที่จะนำพาองค์กรสู่เป้าหมายร่วมกัน นั่นคือต้องรวมใจคนขององค์กรให้เป็นหนึ่งเดียวให้ได้ (engagement) การมีส่วนร่วมจึงเป็นเองที่มีความสำคัญยิ่ง

Batten (อ้างถึงใน พัชรี พงษ์ศิริ, 2541) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยถือเสมือนว่าเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาคน ให้ต้องใช้ความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการเองอยู่เสมอ ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้สมองของคนเกิดการพัฒนา รวมทั้งต้องยึดหลักต่อไปนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ได้แก่ 1) หลักการช่วยตนเอง 2) หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม และ 3) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

Richardson Ann (1983) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การที่ผู้นำอนุญาตให้ผู้ตามจำนวนมากที่สุดที่จะทำได้ เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด เป็นต้นว่า การยอมให้ผู้ตาม

หรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และแม้กระทั่งเลือกตั้งผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาด้วย

Koontz & other (1986) กล่าวว่า การให้มีส่วนร่วมเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง อันมีผลมาจากการวิจัยและทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจที่ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม และการสร้างการยอมรับนับถือ

Putti J.M. (1987) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี 4 ประการ คือ

- 1) เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและความรู้สึก
- 2) เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ
- 3) เป็นการให้บุคคลรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน
- 4) เป็นการพัฒนาร่วมกัน ซึ่งคำนึงถึงความสมดุล การมีส่วนร่วมที่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป

Davis & Newstrom (1989) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคน ที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม หรือเป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยทำให้มีความสำเร็จ ซึ่งเป็นเป้าหมายของกลุ่ม หรือเป็นความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ช่วยเหลือ (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility)

ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การที่กลุ่มบุคคลมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจและอารมณ์ ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน ร่วมคิด ร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ ร่วมแรงร่วมใจ และร่วมรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการ เพราะเมื่อบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่ค่อยเกิดการต่อต้าน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมเข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะไม่ค่อยเกิดการต่อต้าน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงาน บุคคลจะรู้สึกพึงพอใจในผลงานที่เกิดขึ้น และเกิดความรู้สึกมีคุณค่า

ในตนเอง เกิดความมุ่งมั่นในการสร้างความสำเร็จให้กับองค์กร เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันกับองค์กร เพื่อนำไปสู่เป้าหมายขององค์กร และสามารถบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

2.4.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อดิศร วงศ์คงเดช (2539) กล่าวว่า ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ชุมชนได้ประโยชน์ในการมีส่วนร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม ดังนี้

- 1) ชุมชนตระหนักในปัญหาของตนเอง และตระหนักที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของตนเอง
- 2) ชุมชนมีโอกาสใช้ความสามารถของตนเองที่มีอยู่ในรูปของความคิด การตัดสินใจ และการกระทำได้อย่างเต็มที่
- 3) เป็นการระดมทรัพยากรมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดชุมชน
- 4) ชุมชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ ทำให้การพัฒนา มีความมั่นคงถาวรและประหยัด
- 5) เป็นกระบวนการพัฒนาความสามารถ และพลังชุมชนในการพึ่งตนเอง

6) เป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

7) ชุมชนรับผิดชอบและมีอำนาจสูงสุดในการพัฒนาชุมชนตนเอง

8) เป็นการแสดงออกถึงความเคารพ นับถือ เชื่อใจไว้วางใจ รักและศรัทธาในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถ

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิพื้นฐานอันชอบธรรมของคนทุกคนที่ต้องเคารพให้การยอมรับ และยกย่อง โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออกเกี่ยวกับการปรับปรุงวิถีชีวิตของเขา

2) งานพัฒนาเป็นงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก จำเป็นต้องให้คนหมู่มากเหล่านี้มีสิทธิมีเสียงในการแสดงออก

3) กลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมา ยังไม่สามารถส่งผลถึงกลุ่มประชาชนผู้ด้อยโอกาสและยากจน และในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลให้กลุ่มคนผู้ได้เปรียบมีโอกาสมากขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนมากขึ้น

4) ประสบการณ์ที่ผ่านมาพบว่า มีโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จ โดยอาศัยวิธีให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่ม และจัดตั้งองค์กรประชาชน ในขณะเดียวกัน มีตัวอย่างของโครงการการที่ล้มเหลวจำนวนมาก อันเนื่องจากไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

5) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นเรื่องของการปฏิบัติการเป็นกลุ่ม หรือของกลุ่ม (Group action) อันเป็นผลมาจากความรู้สึกผูกพันของสมาชิกแต่ละคนที่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเขา และในขณะเดียวกันก็ได้ประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วยการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งจำเป็น

6) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชน ยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าไร ยิ่งแสดงว่าประชาชนจะได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากยิ่งขึ้น

7) ประชาชนย่อมรู้ว่าตนเองนั้นต้องการอะไร มีปัญหาอะไร และอยากจะทำปัญหาอย่างไร ถ้าให้โอกาสแก่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา ย่อมช่วยให้โครงการต่างๆ สอดคล้องความต้องการที่แท้จริงของประชาชนได้ดีกว่า

8) การมีส่วนร่วมของประชาชน ช่วยให้การปฏิบัติการทางสังคม (Social action) เป็นไปอย่างสงบสันติ ก่อให้เกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่มีระเบียบ เป็นระบบ และเป็นที่ยอมรับทุกฝ่าย

9) เป็นนโยบายของรัฐในปัจจุบัน ที่ให้ทุกโครงการที่ลงสู่ชนบท ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นตามปรัชญาของการพัฒนา

ณรงค์ ฅ เชียงใหม่ (2545) กล่าวว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีความสำคัญคือ

- 1) ประชาชนยอมรับในโครงการนั้น และเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
- 2) ประชาชนมีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น
- 3) ลดความขัดแย้ง การดำเนินการโครงการจะราบรื่น ได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น
- 4) โครงการจะให้ประโยชน์ต่อชุมชนมากขึ้น และระดมทรัพยากรในการพัฒนา
- 5) ช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน

สนธยา พลศรี (2550) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้หลายประการดังนี้

- 1) เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกระดับ
- 2) สอดคล้องกับปรัชญา แนวความคิด และหลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
- 3) เป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนและท้องถิ่น
- 4) นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน
- 5) ทำให้ดำเนินการพัฒนาชุมชนได้ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและชุมชน
- 6) เป็นการพัฒนาศักยภาพบุคคล กลุ่มและองค์กรในชุมชนให้มีประสิทธิภาพ
- 7) เป็นการสร้างความพึงพอใจร่วมกัน มีความชอบธรรม เป็นที่ยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม ไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชน
- 8) ทำให้เกิดความรัก ห่วงเห่น รับผิดชอบ และเป็นเจ้าของชุมชน

9) เป็นกระบวนการสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ให้ประสบความสำเร็จ

10) ช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาล เพราะเป็นการพัฒนาคนในชุมชน โดยคนในชุมชนและเพื่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง รัฐบาลเป็นเพียงผู้สนับสนุนในบางส่วนนั้น

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพองค์กร การมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความเต็มใจ ความสมัครใจ สามารถตัดสินใจได้เอง การมีส่วนร่วมจะช่วยลดความขัดแย้ง เกิดความรู้สึกร่วมกัน รู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น จึงจะทำให้การพัฒนาเกิดความยั่งยืน

2.4.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

พรทิพย์ คำพอ และคณะ (2544) ได้สรุปสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน นั้น อยู่กับการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การริเริ่ม การวางแผน การตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบ ตลอดจนการร่วมประเมินผล มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเรื่องของปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมดังนี้ ความสำเร็จของการพัฒนาแบบระดมความร่วมมือ ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการคือ

1) การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นว่า มีปัญหาสาเหตุการแก้ไขปัญหา ด้านการคิดว่าจะทำโครงการอะไรที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน โดยใช้ประโยชน์จากแรงงาน ทักษะ ท้องถิ่นอย่างเต็มที่

2) การผสมผสานแผนงานและโครงการของส่วนราชการ ด้วยการพัฒนาความรู้ทักษะ ความสามารถด้านประชาชนและคุณภาพของเจ้าหน้าที่ เพื่อแก้ไขปัญหาเดือดร้อนสนองผลประโยชน์ได้ถูกต้องตามเวลาและสถานที่

3) การสร้างองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน งบประมาณ ปัจจัยดำเนินงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตามความต้องการอันจำเป็นของประชาชน

สำหรับปัจจัยที่ผลักดันการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 4 ปัจจัยคือ

1) ปัจจัยภายในตัวบุคคล เป็นแรงผลักดันหรือจูงใจที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล

2) ปัจจัยสภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

3) ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น

4) รางวัลตอบแทน คือ ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนา โดยหวังประโยชน์

ตอบ

แทน

Cohen Uphoff, and Goldsmith (1979) (อ้างถึงในประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา, 2544) กล่าวถึงสิ่งที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมว่า คุณสมบัติหรือภูมิหลังของแต่ละบุคคลอาจจะเป็นตัวแปรสำคัญต่อการให้ความร่วมมือร่วมใจ หรือการเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนา ได้แก่

- 1) อายุและเพศ
- 2) สถานภาพของครอบครัว
- 3) ระดับการศึกษา
- 4) ชั้นทางสังคม
- 5) อาชีพ
- 6) ระดับของรายได้ และที่มาของรายได้
- 7) ระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชนนั้น
- 8) ชนิดของโครงการและกิจกรรม
- 9) การเป็นผู้เช่าที่ดินหรือมีสถานภาพเป็นลูกจ้าง

William W.Reeder (1998 อ้างอิงถึงใน สิริวรรณ เดชวิถิ, 2544) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของบุคคลไว้ 11 ประการ ดังนี้

- 1) การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกวิธีปฏิบัติซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตัวเอง
- 2) มาตรฐานคุณค่าบุคคล และกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตัวเอง
- 3) เป้าหมายบุคคล และกลุ่มบุคคล ดูเหมือนจะส่งเสริม ป้องกันและรักษาเป้าหมายของตัวเอง
- 4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลบางครั้งมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
- 5) บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

- 6) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่างๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนเองต้องกระทำเช่นนั้น
- 7) การมองแต่ตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่างๆ ซึ่งคิดว่าตนเองต้องกระทำเช่นนั้น
- 8) นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่างๆ ซึ่งมีนิสัยชอบกระทำ เมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้นๆ
- 9) โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติงานของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น
- 10) ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้าร่วมในกิจกรรมบางอย่าง ที่คนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำสถานการณ์เช่นนั้น
- 11) การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขาารู้สึกว่าได้รับการสนับสนุนที่ดี

2.4.4 กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วม

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

ประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา (2544) ได้นำแนวคิดของไพร์ตัน เตชะรินทร์ มาสรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า บุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ควรมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

- 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิด และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดปัญหาและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

- 5) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- 6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
- 8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ (2547) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2550) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมประมวลได้เป็น 3 ส่วนคือ

1) ส่วนของการวางแผนพัฒนา จะเริ่มต้นตั้งแต่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา การกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหา และพัฒนาการศึกษาชุมชน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน จัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ ตลอดจนการกำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน และกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่จะนำไปสนับสนุนการจัดและพัฒนากิจกรรมต่างๆ

2) ส่วนของการจัดและดำเนินการตามแผนงานโครงการ เป็นส่วนที่ประชาชนเข้าทำประโยชน์ในโครงการ โดยการร่วมมือช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือโดยการบริหาร และประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น

3) ส่วนของการประเมินผลโครงการ เป็นส่วนที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่าโครงการพัฒนาที่ดำเนินการนั้น บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือไม่ การติดตามประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินความก้าวหน้าหรือผลสรุปรวมทั้งโครงการ

Fomaroff (1980) กล่าวว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย

1) การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

2) การดำเนินงาน

3) การใช้บริการจากโครงการ

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. (1986) ได้จำแนกชนิดของการมีส่วนร่วมเอาไว้ 4 ประเภท ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ (Decision making) ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องที่ต้องดำเนินไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจำทำประโยชน์ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและงบประมาณ และการขอความช่วยเหลือ

3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากโครงการนั้นๆ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคมด้วย

4) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลโครงการ (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องสังเกต คือ ความคิดเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินงานโครงการครั้งนี้ เป็นดำเนินงานโครงการผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) โดยทีมวิจัยร่วมกับปราชญ์ชุมชน (นันทเมธิสภ) ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้

3.1 ประชากร

ปราชญ์ชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดน่าน ที่มีองค์ความรู้ในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรม ในประเด็นเรื่องศิลปะการแสดงพื้นถิ่นน่าน (ฟ้อนเชิง) และประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่านที่สนใจ

3.2 กลุ่มตัวอย่างและสุ่มตัวอย่าง

กลุ่มปราชญ์ผู้รู้ในเขตพื้นที่จังหวัดน่าน ประกอบไปด้วย ที่ยังคงดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างสมบูรณ์ และมีงานด้านหัตถศิลป์และศิลปศาสตร์พื้นบ้านล้านนาแขนงต่างๆไว้ได้อย่างดีเยี่ยม

1. พื้นที่กลุ่มเหนือ อ.ปัว อ.ท่าวังผา อ.ทุ่งช้าง อ.เชียงกลาง
2. พื้นที่กลุ่มกลาง อ.บ้านหลวง อ.เมือง อ.ภูเพียง อ.สันติสุข อ.แม่จริม
3. พื้นที่กลุ่มใต้ อ.น่าน้อย อ.เวียงสา และ อ.นาหมื่น

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนและกระบวนการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาบริบทเฉพาะประเด็นในชุมชน ผ่านกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อประเมินศักยภาพชุมชนบริบทเฉพาะชุมชน สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลและคัดเลือกประเด็นอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน
2. จัดตั้งกลุ่ม องค์กร ที่ขับเคลื่อนด้านการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ในชุมชน พร้อมทั้งลงพื้นที่ทำการเก็บข้อมูลในประเด็นศิลปะการแสดงพื้นถิ่นน่าน (ฟ้อนเชิง)
3. พัฒนาหลักสูตรหลักสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ในชุมชน

4. จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ในชุมชน
5. สรุปผลการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การสรุปบทเรียน วิเคราะห์ข้อมูล รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้จากผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการทุกขั้นตอนร่วมกับทีมวิจัย ผลลัพธ์ที่ได้เป็นปฏิบัติการในพื้นที่และการเปลี่ยนแปลง และขยายผลบทเรียนของโครงการสู่พื้นที่อื่น ๆ

3.5 ระยะเวลาการวิจัย

ระยะเวลาการวิจัย จำนวน 9 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือน มกราคม 2558 – กันยายน 2558

บทที่ 4

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การดำเนินงานโครงการครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ และใช้กระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ต่อเนื่อง เป็นการศึกษาด้วยกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนา กับผู้วิจัยภายนอก ตลอดกระบวนการ เพื่อนำผลการวิจัยมาประยุกต์ใช้ได้ทันที

4.1 ผลการวิจัย

จากการศึกษาบริบทของชุมชนตำบลดูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ในปีที่ผ่านมา เพื่อประเมินสภาพชุมชน และศักยภาพชุมชน ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน รวมทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ในปีที่ผ่านมา และสามารถกำหนดประเด็นของมรดกวัฒนธรรมออกเป็นด้านต่างๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภาษาวรรณกรรม ภูมิปัญญาเชิงช่างพื้นถิ่น ประเพณีและเทศกาล ศิลปะการแสดง พิธีกรรมความเชื่อ และด้านอาหาร นำมากำหนดประเด็นตั้งต้นสำหรับการดำเนินงานระยะที่ 2 ที่มุ่งหวังให้เกิดการนำเสนอข้อมูลที่แสดงความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านและเสนอแนวทางการอนุรักษ์และสืบต่อมรดกวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านอย่างยั่งยืนต่อไป

จากการสำรวจและเก็บข้อมูลตามประเด็นที่กำหนด คือ ประเด็นเรื่องศิลปะการแสดงพื้นถิ่นน่าน (ฟ้อนเชิง) โดยขยายขอบเขตของเนื้อหาและพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ทั่วทั้งจังหวัดน่าน ที่มีองค์ความรู้ในเรื่องของศิลปะการแสดงพื้นถิ่นน่าน (ฟ้อนเชิง) ซึ่งสามารถถอดชุดองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน (พ่อครู) ออกมาเป็นผลการวิจัยในประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

4.1.1 ศิลปะการฟ้อนเชิงในวัฒนธรรมล้านนา

นครน่าน เป็นอาณาจักรสำคัญหนึ่งในล้านนาหรือจังหวัดในกลุ่มภาคเหนือตามเกณฑ์การแบ่งลักษณะเขตวัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน ซึ่งในอดีต นครน่านเคยมีอิทธิพลและอำนาจทางการปกครองในเขตล้านนาตะวันออก ซึ่งไม่ใช่แค่เพียงเขตจังหวัดน่านในปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และบางพื้นที่ในประเทศลาว ส่งผลให้สังคมนครน่านประกอบไปด้วยชุมชน

หลายวัฒนธรรม แต่เนื่องด้วยประวัติศาสตร์อันยาวนานจึงทำให้เกิดการหล่อหลอมจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองมากมายหลายแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ซึ่งชาวล้านนา รวมทั้งชาวนครน่านเรียกว่า “เชิง” ออกเสียงว่า “เจิง” ซึ่งหมายถึงชั้นเชิงในการต่อสู้ มีทั้งการต่อสู้ด้วยมือเปล่า และการต่อสู้ด้วยอาวุธชนิดต่าง ๆ ซึ่ง “เชิง” นี้ปรากฏในวัฒนธรรมทุกชาติพันธุ์ในดินแดนล้านนา สามารถแบ่งได้ 4 ลายเชิง ได้แก่

1. ลายเชิงของชาติพันธุ์พื้นถิ่นเดิมของล้านนา เช่น เชิงลัวะ เชิงยางหรือกะเหรี่ยง (ปากาเกอญอ) เชิงขมุ ฯลฯ เป็นต้น มีลักษณะเด่นที่เน้นความโลดโผนรวดเร็วเป็นหลัก
2. ลายเชิงไทยวน คือ ศิลปะการต่อสู้ของชาวไทยวน (ไทยวน) หรือที่เรียกกันว่า “คนเมือง” มีลักษณะเด่นที่มีความอ่อนช้อยต่อเนื่องและแข็งแกร่งผสมกัน นอกจากนี้ยังมีลีลาการตบมะผาบ (การใช้มือตบไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้เกิดเสียงดังคล้ายประทัด (มะผาบ) ที่เป็นเอกลักษณ์ของลายเชิงไทยวน
3. ลายเชิงไต คือศิลปะการต่อสู้ของชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานประเทศพม่า มีลักษณะเด่นที่เน้นขุม (ผังการเดินเท้า) ท่วงท่าที่มีความหนักแน่นแข็งแกร่ง และชาวไทยลื้อในสิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เน้นขุม (ผังการเดินเท้า) มีการตบมะผาบคล้ายๆกับลายเชิงของชาวไทยวนบ้างเล็กน้อย
4. ลายเชิงลาว คือศิลปะการต่อสู้ของชาวลาวล้านช้าง มีลักษณะเด่นที่ท่วงท่าลีลาหยอกล้อสนุกสนาน

ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป การสืบทอดวัฒนธรรมด้านศิลปะการต่อสู้ล้านนา(เชิง)ของชาวล้านนานั้นนับวันจะเสื่อมคลาย องค์ความรู้แขนงดังกล่าวเสี่ยงต่อการสูญสลายอย่างที่สุด กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.) กระทรวงวัฒนธรรมได้เล็งเห็นความสำคัญของเชิง จึงประกาศขึ้นทะเบียนเชิงเป็นมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม ประเภทศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ปี พ.ศ. 2555

วัฒนธรรมด้านศิลปะการต่อสู้เป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาในอดีตอย่างมาก เพราะตลอดการดำรงความเป็นชาติพันธุ์ล้านนามาแต่โบราณนั้น ล้านนาผ่านการทำศึกสงครามมากมายทั้งการขยายอำนาจของตนเองหรือการต่อสู้ปกป้องอธิปไตยจากการขยายอำนาจของรัฐใกล้เคียง รวมถึงการประกอบอาชีพเดินทางค้าขาย หรือที่เรียกว่า “พ่อค้าวัวต่าง ม้าต่าง” ซึ่งต้องเดินทางค้าขายในพื้นที่ห่างไกล ฝ่าอันตรายจากสัตว์ร้ายในป่าดงพงไพรและโจรผู้ร้ายตลอดการเดินทาง ความสามารถในการเอาชีวิตรอดจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด จึงทำให้เกิดการคิดค้นพัฒนาศิลปะการต่อสู้ขึ้นเพื่อนำไปใช้ตามมูลเหตุดังกล่าว

เนื่องด้วยวิถีชีวิตของชาวล้านนาที่เปลี่ยนไปจากอดีตที่เคยต้องเดินทางไกลค้าขายต่างถิ่น ผจญภัยจากโจรผู้ร้ายและการทำสงครามแบบโบราณที่ต้องใช้อาวุธชนิดต่างๆ เช่น หอก ดาบ ง้าว ฯลฯ เป็นต้น ห้างขายไปจนหมดสิ้น ส่งผลให้ลักษณะของศิลปะการต่อสู้ล้านนาในปัจจุบันค่อยๆ แปรสภาพไปเป็นศิลปะการแสดงมากขึ้นจนแทบไม่เหลือลักษณะการต่อสู้เลย จึงได้กลายสภาพเป็นการฟ้อนรำที่เน้นเฉพาะความอ่อนช้อยสวยงาม ทำให้การรับรู้ของสังคมในปัจจุบันเข้าใจว่าเชิงมวย เชิงดาบ เชิงหอกของล้านนาเป็นเพียงการฟ้อน การรำที่ใช้ขอความงามทางนาฏยศิลป์เท่านั้น ส่งผลให้กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมด้านศิลปะการต่อสู้ของล้านนา ที่มีระบบการเรียนรู้แบบตัวต่อตัว สืบทอดองค์ความรู้จากสมาชิกในครอบครัว หรือผู้อาวุโสในชุมชนเสื่อมคลายไป จนแทบไม่เหลือระบบการเรียนการสอนดังกล่าวในสังคมล้านนายุคปัจจุบัน ถือว่าอยู่ในสถานการณ์สุ่มเสี่ยงต่อการสูญสลายทางวัฒนธรรมมาก เพราะด้วยยุทธลีลาของเชิงที่เป็นการผสมผสานความเข้มแข็งและอ่อนช้อยไว้ด้วยกัน จึงถูกแปรสภาพจากมิติของการต่อสู้ป้องกันตัวไปสู่มิติของการแสดงเพียงอย่างเดียว รวมถึงสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปดังกล่าวข้างต้น ทำให้ระบบการเรียนรู้และองค์ความรู้ของเชิงที่เน้นการใช้ต่อสู้จริงอย่างในสมัยอดีตจึงพบเห็นได้ยากยิ่งในปัจจุบัน

4.1.2 ศิลปะการฟ้อนเชิงในวัฒนธรรมน่าน

นครน่าน เป็นพื้นที่กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันออกที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแตกต่างจากกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันตก(เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน) ทั้งในเรื่องของภาษา เฉพาะถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ ระบบการเมืองการปกครอง สุนทรียภาพทางศิลปะและดนตรี ประเพณี วิถีชีวิต วัฒนธรรมนครน่านในอดีตมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรสุโขทัย ก่อนที่กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันออกจะแผ่ขยายเข้ามาพร้อมกับอำนาจทางการเมืองในช่วงที่นครเชียงใหม่รัชสมัยพระเจ้าติโลกราชเรื่องอำนาจเป็นต้นมาจนตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรพม่ากว่า 200 ปี อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและกลุ่มวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทลื้อ ตลอดจนวัฒนธรรมลุ่มภาคกลางจากราชอาณาจักรสยามที่แพร่เข้ามาในช่วงสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เหล่านี้ล้วนหล่อหลอมให้นครน่านเป็นพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมอันโดดเด่นอย่างยิ่ง

4.1.2.1 ลายเชิงในเขตอำเภอเมืองน่าน

พบว่าศิลปะการฟ้อนเชิงในจังหวัดน่านเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ใกล้จะสูญหาย เพราะหลงเหลือครุผู้มีความรู้และสามารถถ่ายทอดได้น้อยรวมถึงจำนวนคนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจใน

ศิลปะแขนงนี้ก็น้อยมากเช่นเดียวกัน จากการสัมภาษณ์เจ้าลัดดา ณ น่าน อายุ 87 ปี ธิดาเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย ทำให้ได้ทราบว่า ศิลปะการฟ้อนเชิง เป็นศิลปะการฟ้อนที่สำคัญ 1 ใน 3 ชนิด ที่ปรากฏในคุ่มหลวงหอคำนครน่าน มีทั้งฟ้อนเชิงมือเปล่าและฟ้อนเชิงประกอบอาวุธชนิดต่าง ๆ ซึ่งในช่วงสมัยที่เจ้ามหาพรหมสุรธาดา ครองนครน่าน จนถึงหลังช่วงสมัยดังกล่าว เจ้าน้อยบุญยก สองเมืองแก่น เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในศิลปะการฟ้อนประเภทนี้อย่างยิ่ง และท่านยังเป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาฟ้อนเชิง ฟ้อนดาบ แก่เจ้าลัดดา ณ น่าน ด้วย ซึ่งการฟ้อนเชิงนี้เป็นการแสดงที่ใช้ในพิธีการต่าง ๆ และใช้ต้อนรับแขกเมืองในโอกาสสำคัญอยู่เสมอ

พระมหาดรณรงค์ศักดิ์ สุวณณกิตติ เจ้าคณะตำบลคูใต้เขต 2 เจ้าอาวาสวัดพญาวัดอำเภอเมือง จังหวัดน่านเรียนเชิงจากครูโต๊ะ สนิทศรี ฉายาโต๊ะตัน อยู่ที่บ้านพญาวัด ครูโต๊ะตัน เสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2539 อายุรวมประมาณ 70 กว่าปี สืบสายเชิงมาจากครูสำอางอ่อน ส่างกิเล ส่างแก้ว ชาวไทใหญ่ พระมหาดรณรงค์ศักดิ์ได้เรียนเชิงกับครูโต๊ะตันเมื่อสมัยพระมหาดรณรงค์ศักดิ์ยังเด็กอายุราว ๆ 9 – 10 ปี

นายนิยม สองสีโย ครูวิทยฐานะชำนาญการพิเศษ โรงเรียนราชานุบาล อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่านได้ให้ข้อมูลว่าเมื่อประมาณ 60 ปีก่อน บ้านมิ่งเมือง กลางเวียงน่าน มีครูเชิงที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งชื่อครูหนานสม สายมา เล่าลือกันว่ามีความสามารถด้านศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว (เชิง) อย่างมาก จนได้ฉายาว่า “หนานสมยกษ์”

ภาพที่ 2 เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย ฟ้อนบนหัวเรือ

ในคราวสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า ฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

เสด็จตรวจราชการ เมืองน่าน ปี พ.ศ.2460

ภาพที่ 3 ภาพถ่ายการฟ้อนเชิง ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร
(ภาพถ่ายเก่าจากบ้านเจ้าเฉลิมศรี ณ น่าน)

นายแสวง สมแก้วอายุ 86 ปี เกิดวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2472 บ้านเลขที่ 85 หมู่ 4 บ้าน
ผาขวาง ตำบลป่อ อำเภอน่าน เรียนเชิงเมื่ออายุ 20 กว่าปี กับครูเงิน บ้านกำก้อ ตำบลศรีสะเกษ
อำเภอน่าน

ลำดับขั้นตอนการถ่ายทอดองค์ความรู้

1. ตั้งชั้นตั้งเรียนเชิง เมื่อกำหนดวันที่มีฤกษ์งามยามดีได้แล้วก็ เตรียมเครื่องใช้ในการตั้ง
ชั้นตั้ง ได้แก่ มะพร้าว 1 เครือ กกล้วย 1 เครือ หมาก 1 หัว พลุ 1 มัด ผ้าขาว ผ้าแดง เทียน 12 คู่
ข้าวเปลือก ข้าวสาร เหล้า 1 ขวด ไก่ปิ้ง 5 ไม้ (หีบ) เมื่อครบบริบูรณ์แล้วครูผู้ถ่ายทอดก็จะทำพิธีอ่าน
โองการบริกรรมคาถาที่สืบทอดกันมาในสายวิชาชั้นชั้นตั้งให้แก่ศิษย์ และศิษย์ผู้รับชั้นตั้งไปจะต้องทำพิธี
เลี้ยงครูปีละ 1 ครั้ง ช่วงประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์)

2. เรียนตบมะผาบ 3 แบบ ได้แก่ มะผาบก้อม, มะผาบยาว, มะผาบเครือ

3. เรียนฟ้อนเชิงมือเปล่า 8 ท่า ได้แก่ 1. ท่าใบพร้าวไกวใบ 2. ปลาเหลี่ยมหาด 3. เป็ย
ฝ้าย 4. บิดบัวบาน 5. สาวไหม 6. เกี้ยวเกล้า 7. เสือออกเหล่า 8. เต่าลงหนอง

4. เรียนฟ้อนดาบ มีสองท่า คือ บิดบัวบาน กับเกี่ยวเกล้า 5. ปลดชั้นตั้ง ดำหัวครู เมื่อเรียนจนครบกระบวนการแล้วครูจะทำพิธีปลดชั้นตั้งให้ ศิษย์ผู้เรียนจบต้องนำเครื่องอุปโภคบริโภคมาดำหัวครูผู้สอนตามขนบโบราณ

4.2.1.2 ผลการสำรวจลายเชิงในเขตอำเภอเวียงสา

นายคมสันต์ ชันทะสอน ครูวิทยฐานะชำนาญการ โรงเรียนบัว อำเภอบัว จังหวัดน่าน เป็นครูผู้ทุ่มเทแรงกายแรงใจเพื่อสืบสานศิลปะการฟ้อนเชิงของนครน่านอย่างแท้จริง ครูคมสันต์เรียนเชิงกับครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ ศิลปินผู้มีชื่อเสียงมากในอดีต เป็นครูผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะการฟ้อนเชิงดนตรีพื้นเมืองน่าน และศิลปะการขับซอ ต่อมาครูคมสันต์ได้ก่อตั้งกลุ่มเยาวชนมิตรแก้วสหราชอาณาจักร ที่อำเภอบัว เพื่อสืบสายลายเชิงและศิลปวัฒนธรรมแขนงอื่นๆของนครน่านอย่างจริงจัง อีกทั้งยังขยายเครือข่ายไปสู่เยาวชนในพื้นที่อำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดน่านอีกด้วย

ตัวอย่างแม่ลายฟ้อนดาบของพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์

แม่ลายฟ้อนดาบ (ลายเวียงสา)

1. ตบมะผาบ 3 ชุม ลงเสื่อลากหางจับดาบ	2. แม่ถีบ
3. แม่ควง	4. ไหว้ครู
5. ช้างชูงวง	6. ช้างงาต็อก
7. หมอกมุงเมือง	8. นางเหยี่ยมปล่อง
9. เสื่อลากหาง	10. สนตัน
11. สนปลาย	12. กั้งกาดาบ
13. แม่จิวัน	14. พันลายสอง
15. พันลายสาม	16. กาบากรุ่ง
17. บิดบัวบาน	18. บัวบานโล่
19. เกี่ยวเกล้า	20. กำตากปีก
21. สีไคล	22. สีด้านฮ่อ
23. อินทิต้อเตียน	24. กำเต้น
24. เสื่อลากหางเล่นลอก	25. เมฆบังวัน
26. พันลั้งถีบ	27. ควางตวงเต็ก
28. กำแปงเปุกดินแตก	30. พันตากหงายปั้งขึ้น

31. แม็กมิไฮ

32. ปลาเลียบาท

33. วางดาบตบมะผาบถอยหนี

4.1.2.3 ลายเชิงในเขตอำเภอเชียงกลาง

นายจันทร์ นน่อท้าว อายุ 87 ปี เกิดวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2471 บ้านเลขที่ 20 หมู่ 8 บ้านป่าแดง ตำบลเปือ อำเภอเชียงกลาง เรียนเชิงเมื่ออายุ 15 ปีกับครูน้อยป็น บ้านแวนโค้ง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และเมื่ออายุ 18 ปี ได้ไปเรียนกับครูน้อยดา (ใหม่ดา) บ้านดอนเฟื่อง เมืองเชียงฮ่อน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ลำดับขั้นตอนการถ่ายทอดองค์ความรู้

1. ตั้งชั้นตั้งเรียนเชิง เมื่อกำหนดวันที่มีฤกษ์งามยามดีได้แล้วก็ เตรียมเครื่องใช้ในการตั้งชั้นตั้ง ได้แก่ เทียนเล่มเล็ก 12 คู่ เทียนใหญ่ 1 คู่ ข้าวเปลือก ข้าวสาร ผ้าขาว ผ้าแดง หมาก 1 หัว พลุ 1 มัด เงิน 15 บาท เมื่อครบบริบูรณ์แล้วครูผู้ถ่ายทอดก็จะทำพิธีอ่านโองการบริกรรมคาถาที่สืบทอดกันมาในสายวิชาชั้นชั้นตั้งให้แก่ศิษย์ และศิษย์ผู้รับชั้นตั้งไปจะต้องทำพิธีเลี้ยงครูปีละ 1 ครั้ง ช่วงเดือน 9 เหนือ

2. เรียนอย่างขุม ขุม คือ แบบแผนการเดินเท้าลักษณะต่าง ๆ เป็นแบบฝึกหัดที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานของการฟ้อนเชิง ขุมเชิงของครูจันทร์ มี 3 ได้แก่

2.1 การอย่างขุม 3 เริ่มจากการยืนตรง ก้าวเท้าขวาจากจุดที่ 1 ไปยังจุดที่ 3 เสร็จแล้วยกเท้าก้าวกับมายังจุดที่ 1 เช่นเดิม จากนั้นก้าวเท้าซ้ายจากจุดที่ 2 ไปยังจุดที่ 3 เสร็จแล้วยกเท้าก้าวกลับมายังจุดที่ 2 เช่นเดิม

2.2 การอย่างขุม 6 เริ่มจากยืนตรง ก้าวเท้าซ้ายจากจุดที่ 1 ไปยังจุดที่ 3 ก้าวเท้าขวาจากจุดที่ 2 ไปยังจุดที่ 4 จากนั้นก้าวเท้าซ้ายจากจุดที่ 3 ไปยังจุดที่ 5 จากนั้นก้าวเท้าขวาไปยังจุดที่ 1 จากนั้นก้าวเท้าซ้ายจากจุดที่ 6 ไปยังจุดที่ 2

2.3 การอย่างขุม 12 เริ่มจากก้าวเท้าซ้ายจากจุดที่ 1 ไปยังจุดที่ 3 จากนั้นก้าวเท้าขวาจากจุดที่ 2 ไปยังจุดที่ 4 จากนั้นก้าวเท้าซ้ายจากจุดที่ 4 ไปยังจุดที่ 5 จากนั้นก้าวเท้าขวาจากจุดที่ 4 ไปยังจุดที่ 6 (ในลักษณะหมุนตัวไปทางขวา) จากนั้นก้าวเท้าซ้ายจากจุดที่ 5 ไปยังจุดที่ 6 (ในลักษณะหมุนตัวไปทางซ้าย) กระโดดสลับเท้าให้เท้าขวาอยู่ด้านหน้า จากนั้นก้าวเท้าซ้ายไปยังจุดที่ 8 จากนั้นก้าวเท้าขวาไปยังจุดที่ 9 (ในลักษณะหมุนตัวไปทางขวา) กระโดดสลับเท้าให้เท้าซ้ายอยู่ด้านหน้า จากนั้นก้าวเท้าขวาไปยังจุดที่ 12 จากนั้นก้าวเท้าซ้ายไปยังจุดที่ 1

3. เรียนตบมะผาบ คือ การตบมะผาบไปตามส่วนต่างๆของร่างกาย แล้วเอี้ยวตัวกลับหลังหันโดยที่เท้าทั้งสองไม่เคลื่อนที่ ขาทั้งสองข้างอยู่ในลักษณะไขว่กัน ได้แก่

มะผาบปอด คือ การตบมะผาบผสมกับการปิดป้องและตอบโต้ด้วยหมัดและฝ่ามือทั้งสอง มี 7 จังหวะ

มะผาบก้อม คือ การตบมะผาบสั้น มี 17 จังหวะ

มะผาบกลาง คือ การตบมะผาบที่มีความยาวขนาดกลาง ๆ มี 18 จังหวะ

มะผาบเครือ คือ การตบมะผาบไปเรื่อยๆไม่มีการนับจำนวนจังหวะที่จบพร้อมกับหมุนตัวไป

4. เรียนฟ้อนเชิงมือเปล่า มี 4 แม่ท่า ได้แก่ 1. บิดบัวบาน 2. เกี้ยวเกล้า 3. ลายฮ่อ (จีน) 4. ผายมือ

5. เรียนฟ้อนเชิงสาวไหม สาวไหมจากมือทั้งสองข้าง สาวไหมจากศอกทั้งสองข้าง เป็ยฝ้าย (พันศอก)

6. เรียนฟ้อนเชิงดาบ มีท่าฟ้อนอยู่ 15 ท่า คือ 1. ช้างงาไป 2. ช้างงาทอก 3. ช้างงาหลัง 4. กาดากปีก 5. ปลาเหลี่ยมหาด 6. ควงซ้าย 7. ควงขวา 8. ควงคู่ 9. เข้าสัน 10. เข้าปลาย 11. เข้าสันเข้าปลาย 12. แทง 13. สีไคล 14. บิดบัวบาน 15. เกี้ยวเกล้า

4.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมด้านศิลปะการฟ้อนเชิง หรือศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวล้านนา นครน่าน นั้นประวัติศาสตร์บอกเล่าและศึกษาจากเอกสาร ซึ่งทำให้ทราบประวัติศาสตร์ว่าเชิงนี้มีบทบาทที่สำคัญต่อสังคมชาวล้านนาอย่างมาก

4.2.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้ชายชาวล้านนารวมถึงชาวเมืองน่านในอดีตทุกคนต้องเป็นเชิง ซึ่งใช้ทั้งในยามสงบและยามศึกสงคราม โดยจะถ่ายทอดวิชาความรู้จากรุ่นสู่รุ่น อาจเป็นบุคคลในครอบครัว หรือบุคคลผู้มีความรู้ในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เชิงล้านนานั้น มีความละเอียดอ่อนและลึกซึ้งมาก ผู้เรียนจำเป็นจะต้องฝึกอย่างขุม(แบบฝึกหัดในการเดินเพื่อรุก รับ หลอกหล่อ หลบ หลีก) และฟ้อนเชิงมือเปล่าผสมผสานกับการตบมะผาบ (การใช้มือตบไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้เกิดเสียงดังคล้ายประทัด “มะผาบ”) ให้คล่องแคล่วเสียก่อนต่อเมื่อควบคุมการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ร่างกายตั้งแต่ศีรษะจรดเท้าด้วยการ

พ็อนแล้ว จึงจะสามารถสร้างความเข้าใจและนำแม่ลายพูนซึ่งเปรียบเหมือนแม่ไม้ลายเชิงนั้น ผสมผสานกับการออกอาวุธ คือ หมัด เท้า เข่า ศอก แตะออกเป็นลูกไม้ต่างๆ สำหรับต่อสู้ป้องกันตัวและสามารถพลิกแพลงในสถานการณ์จริงได้อย่างไม่จบสิ้น (ภาษาล้านนาเรียกว่า แม่ป็อด) เมื่อเรียนจนจบ กระบวนพ็อนเชิงมือเปล่าแล้วจึงจะต่อยอดสู่การเรียนพ็อนเชิงประกอบอาวุธชนิดต่าง ๆ ต่อไป ด้วยความยากลำบากในการศึกษาทำความเข้าใจเชิงดังได้กล่าวมานี้ ทำให้ปัจจุบันเชิงกลายเป็นเพียงศิลปะการแสดงที่ใช้วัดความงามทางนาฏศิลป์เพียงอย่างเดียว องค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ต่อสู้ในสถานการณ์จริงนั้นขาดการสืบทอดอย่างเป็นระบบ และเอกสารหลักฐานโบราณที่พบส่วนใหญ่ก็เป็นเพียงการบอกเล่าถึงบทบาทของเชิงในอดีตเท่านั้น มีส่วนน้อยที่เป็นตำราวิชาเชิงโดยเฉพาะ แต่เท่าที่พบก็เป็นเพียงบันทึกช่วยจำ ที่ช่วยให้ผู้ศึกษาเชิงสายนั้น ๆ ไม่ลืมคำเรียกครู (โองการเชิญครู) และขุมเชิง (แผนผังสำหรับการวางเท้า การก้าวเดิน) เท่านั้น เพราะการศึกษาเชิงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เรียนจะต้องฝึกปฏิบัติแบบตัวต่อตัวจากครูผู้สอน จะอาศัยเรียนจากตำราอย่างเดียวไม่ได้

4.2.2 การสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาพื้นถิ่น

ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวคืออีกหนึ่งเครื่องสะท้อนภูมิปัญญาการประดิษฐ์คิดค้นอันแยบคาย ผ่านประวัติศาสตร์อันยาวนานของทุกชาติชน และเป็นเอกลักษณ์ล้ำค่าที่ภาคภูมิใจของนานาอารยะประเทศทั่วโลก สำหรับนครน่านยังคงหลงเหลือพ่อครูอาวุโสผู้สามารถรักษาวิชาเชิงที่ยังมีความเป็นศิลปะการต่อสู้ผสมกับยุทธลีลาอันอ่อนช้อยสวยงามไว้ได้อย่างน่าประหลาดและทุกท่านยังคงผูกพันกับวัฒนธรรมเชิงอย่างแท้จริง อีกทั้งยังมีสุขภาพพลานามัยที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้แขนงดังกล่าวได้ แม้จะมีผู้สนใจสืบทอดองค์ความรู้แขนงนี้ในปัจจุบันอยู่บ้าง ถึงจะไม่ใช่เป็นจำนวนมากมากนักแต่ก็เป็น การช่วยรักษาเชิงสายสายนครน่านให้ยังคงอยู่ต่อไป ขณะที่เชิงในพื้นที่อื่น ๆ ของล้านนาบ้างก็สูญหาย บ้างก็กลายสภาพไปสู่การเป็นศิลปะการแสดงอย่างเต็มรูปแบบเพียงอย่างเดียว ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะจังหวัดน่านในสมัยอดีตเป็นพื้นที่ปิด ถูกโอบล้อมด้วยป่าไม้และเทือกเขาสูง การคมนาคมติดต่อกับพื้นที่ภายนอกนั้นเป็นเรื่องยากลำบากมาก ทำให้ศิลปวัฒนธรรม

พื้นบ้านล้านนาเก่าแก่หลายแขนงยังสามารถดำรงอยู่ได้ อีกประการหนึ่งในด้านการสืบทอดเชิง นั้นนับว่าเป็นโชคดีอย่างยิ่งที่จังหวัดน่าน ผู้ศึกษาเห็นสมควรที่จะมีการสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อ สืบทอดและเผยแพร่ศิลปะการต่อสู้ไทยไม่ว่าจะเป็นเชิงของล้านนา มวยโบราณของภาคอีสานและภาค กลาง รวมถึงปันจักสีลัดของภาคใต้ อย่างจริงจังและเร่งด่วน ก่อนที่จะไม่เหลือครูผู้ทรงภูมิรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้ให้ได้ศึกษาอีกต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่น น่าน : กรณีศึกษา ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ (1) สร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน โดยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านในตำบลคูใต้ และ (2) พัฒนากลไกในด้านการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่านของตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการ เป็นการวิจัยคุณภาพเชิงสำรวจ เพื่อศึกษาศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ในประเด็นเรื่อง การฟ้อนเจิง สู่อการพัฒนาหลักสูตร รวมทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน และการนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าของศิลปวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ บันทึกภาพ บันทึกเสียง และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน (พ่อครู) ด้านศิลปะการแสดงพื้นถิ่นน่าน (ฟ้อนเจิง) ในพื้นที่จังหวัดน่าน

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ เกิดผลสำเร็จที่สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ ได้แก่

1. เกิดกระบวนการจัดการฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ สามารถจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ในรูปแบบคลังทรัพยากรวัฒนธรรมระบบเปิด ที่มีการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ สามารถสืบค้นได้ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต
2. เกิดชุดองค์ความรู้ที่สามารถเผยแพร่แก่สาธารณชนได้อย่างหลากหลาย เช่น ชุดองค์ความรู้ด้านศิลปะดนตรีและการแสดงพื้นถิ่นน่าน เรื่องการฟ้อนเจิง ชุดองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมและภูมิปัญญาเชิงช่าง เรื่อง ประวัติศาสตร์และหัตถกรรมผ้าทอพื้นถิ่นน่าน ประวัติศาสตร์และหัตถกรรมเครื่องเงินน่าน ชุดองค์ความรู้ด้านศาสนา ประเพณี พิธีกรรมความเชื่อและวิถีชีวิต เรื่อง ประเพณีแข่งเรือครน่าน เป็นต้น

3. เกิดแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน โดยมุ่งหวังให้เกิดผล
วิถีของการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงผ่านทางกลุ่มชนที่รวมตัวกัน
ตามความสนใจโดยธรรมชาติ และจัดตั้งขึ้นเป็น “นันทเมธีสภา” หรือ สภาผู้ทรงความรู้แห่ง
นครน่าน เพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และสร้างสรรค์นวัตกรรมบนฐานขององค์ความรู้
ต่อไป

5.2 ข้อเสนอแนะ

1. โครงการวิจัยในครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นของการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรม ยังต้องใช้เวลาและ
ทรัพยากรอีกจำนวนมากเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมที่แท้จริง อีกทั้งการศึกษาในครั้งนี้เป็น
จุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต จึงควรมีการพัฒนา
โครงการให้ต่อเนื่อง เพื่อสืบค้นและสำรวจองค์ความรู้พื้นถิ่นน่านในเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

1. หนังสือ:

จิตุทัย จำปาหอม.การจัดการความรู้ภูมิปัญญาไทยด้านไม้มวยไทยโบราณ.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขา มวยไทย วิทยาลัยมวยไทยศึกษาและการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 2552.

ตรีภพ นาคปฐม.การอนุรักษ์และรื้อฟื้นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านศิลปะการต่อสู้ล้านนา(เชิงไทยวน)กรณีศึกษา: อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.วิทยานิพนธ์ ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557

ทรงพล นาคเอี่ยม.การเปลี่ยนแปลงของความหลากหลายในเชิงศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวไทย:

กรณีศึกษา มวยไทยสายพระยาพิชัยดาบหัก.ปริญญาานิพนธ์ ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาพลศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550

ธิดีนัดดา มณีวรรณ. ศาสตร์ราชูธล้านนา : ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาเพื่อรักษาแผ่นดิน. เชียงใหม่ :

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

นเรศ คำเจริญ. ประวัติศาสตร์ ล้านนา ประวัติบ้านเมือง โบราณสถาน บุคคลสำคัญ. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ เจริญผล, 2528.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน เล่ม 1.

เชียงใหม่ ,2550.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน เล่ม 2.

เชียงใหม่, 2551.

สนั่น ธรรมธิ.นาฏดุริยางการล้านนา.เชียงใหม่ : สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

2550.

สายสม ธรรมธิ.ลาย . ศิลปะการป้องกันตัวของไทใหญ่. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.

2. การสัมภาษณ์ :

- 2.1 เจ้าลัดดา ณ น่าน
- 2.2 พระมหาดวงค์ศักดิ์ สุวัณณกิตติ
- 2.3 นายนิยม สองสีโย
- 2.4 นางจันทร์เป็ง มาละใส
- 2.5 นายอเนก ต๊ะกำบ
- 2.6 นายมูล คำฤทธิ์
- 2.7 นายคมสันต์ ชันทะสอน
- 2.8 นายแสวง สมแก้ว
- 2.9 นายจันทร์ หน่อท้าว
- 2.10 นายแปง กองยา